

Õigus- ja kohtusüsteemi areng

Ettekanne kohtunike täiskogul 5. juunil 2025 Viljandis

Villu Kõve
Riigikohtu esimees

Head kolleegid ja külalised!

Mul on heameel tervitada teid kohtunike 24. korralisel täiskogul. Elame keerulisel ja stressirohkel ajal. Jätkuv sõda ja selle üha ähvardavam hingus, uperpallid Suure Lombi taguses poliitikas, üldine radikaliseerumine ja agressiivsus ühiskonnas, majanduslangus, maksu- ja hinnatõusud, riigieelarve- ja palgakärped, kohtumajade sulgemised, kohtute tegevuse ümberkorraldused, kohtunike lahkumine, kohtuasjade üha suurenev venimine, Fonte News, isiklikud pinged jne. Paraku elame just sellisel ajal.

Alustan traditsioonilise ülevaatega kohtusüsteemi seisust ja muutustest, edasi käsitlen arengustsenaariume ning seejärel esitan enda nägemuse tänase täiskogu keskse teema – kohtunikult oodatava panuse ja kohtuniku vastutuse ning talle selle eest pakutava – kohta.

I. Kohtusüsteem arvudes

Kohtunikukond

Tänase seisuga on Eestis kohtuniku ametikohti 249 (koos ajutiste kohtunikukohtade ja 2025. aastaks kehtestatud erisustega 256), nendest on täidetud 244. Mehi on ametis 78 ja naisi 166 (vastavalt 32% ja 68%).

2024. aasta mais toimunud täiskogust alates on **ametist lahkunud** mitu kolleegi. Üks kohtunik lahkus ametist omal soovil pärast peaaegu kolmeaastast teenistust (Maris Kuurberg Tallinna Ringkonnakohtust), kaks on veel samamoodi lahkumas (Neve Uudelt Tallinna Ringkonnakohtust ja Urmas Volens Riigikohtust). Pensioneerunud on 16 kohtunikku. Kohtusüsteemist väljaspoole asusid tööle Andres Suik (Justiits- ja Digiministeeriumi õiguspoliitika osakonna tsiviilõiguse ja kohturegistrite talituse juhataja ametikohale) ja Astrid Asi (peaprokuröriks). Lühiajaliselt naasis 2024. aasta lõpus Riigikohtusse Euroopa Kohtu kohtujuristina töötanud endine Riigikohtu esimees Priit Pikamäe, kes alustas 2025. aastal üleviimise korras tööd Tartu Ülikooli õigusteaduskonna direktorina. Üks kohtunik tagandati ametist. Meie seast on jäädavalt lahkunud endine Riigikohtu esimees Uno Lõhmus ning riigikohtunikud Herbert Lindmäe ja Jüri Pöld, samuti endine Tartu Maakohtu kohtunik Ene Muts.

Alates eelmisest täiskogust on kohtusüsteemi **lisandunud** kümme uut kohtunikku: Tallinna Ringkonnakohtus alustas tööd Veiko Vaske, Harju Maakohtus Helvia Räägel, Kaija Koik ja Siim Möistlik, Tartu Maakohtus Sandra Kallas ja Susann Liin, Viru Maakohtus Nele Teelahk ja Kadri Väling, Tallinna Halduskohtus Karolin Soo ja Mait Laaring. Soovin kõikidele uutele

kolleegidele, kes on täna kohtunike täiskogul esimest korda täieõiguslike liikmetena, jõudu ja jaksu õigusemõistmisel!

Lisaks oli üksjagu **liikumisi kohtusüsteemi sees**. Seni Tallinna Ringkonnakohtu kohtunikuna töötanud Oliver Kask nimetati riigikohtunikuks, Viru Maakohtu kohtunikuna töötanud Anneli Alekand viidi aga üle Tartu Ringkonnakohtu kohtunikuks. Seni Pärnu Maakohtu kohtunikena töötanud Agle Lauren ja Siiri Malmberg töötavad maist 2025 Harju Maakohtu kohtunikena ning Harju Maakohtu kohtunikena töötanud Hannes Olev ja Moonika Tähtväli vastavalt Pärnu Maakohtus. Riigi peaprokuröri kohalt naasis Tallinna Ringkonnakohtusse Andres Parmas.

Muutusi toimus ka **kohtute esimeeste** seas. Alates 17. aprillist 2025 juhib Harju Maakohut senine Viru Maakohtu esimees Liina Naaber-Kivisoo ning 17. juunist 2025 saab Viru Maakohtu esimeheks senine Harju Maakohtu kohtunik Priit Kama. Täna siinkohal Harju Maakohtu endist esimeest Astrid Asit hea ja sihikindla töö eest kohtu juhtimisel ja soovin talle edu uues ametis riigi peaprokurörina!

Ametis olevate kohtunike keskmine vanus on 48,5 aastat, mis on võrreldes eelmise aastaga õige pisut langenud (2024. aastal oli see 48,9). Kohtunikukonna põlvkonnavahetus jätkub. Täiskogu seisuga on ametis 15 pensioniõigusega kohtunikku, kellest viis siirdub teadaolevalt pensionile veel 2025. aasta jooksul. Nii pensioneerub 2025. aastal praegustel andmetel kokku üheksa kohtunikku. Viru Maakohtu kohtunikul Maido Rootsil on just täna viimane tööpäev. 2030. aasta lõpuni tekib pensionile jäämise õigus veel 29 kohtunikul.

Kohtunikukonkursside poolest oli 2024. aasta varasemast erinev. Justiits- ja digiminister kuulutas välja neli konkurssi, kuid hiljem tühistas neist ühe. Kokku sooviti täita kümme kohtuniku ametikohta maa-, haldus- ja ringkonnakohtutes. 25. märtsil 2024 välja kuulutatud konkursil täideti Tallinna Halduskohtu kohtuniku ametikoht, millele oli kolm kandidaati. 10. detsembril 2024 algas konkurss mõlema ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumi kohtuniku kohale ja Tartus veel lisaks kriminaalkolleegiumi kohtuniku kohale. Kahele ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumi kohtuniku kohale kandideeris kokku 11 inimest, kriminaalkolleegiumi kohtuniku kohale esitasid avalduse kaks esimese astme kohtu kohtunikku. 11. detsembril 2024 kuulutati välja konkurss kolmele Viru Maakohtu ja kolmele Harju Maakohtu kohtuniku kohale, kuhu kandideeris kokku kümme inimest.

Halvasti on **kohtunikueksamiga**. Kui veel 2023. aastal soovis eksamit teha 33 inimest, siis 2024. aastal oli neid üksnes 13. Kahjuks ei teinud neist keegi eksamit ära.

Tänastest kohtunikest pea pooled – 122 – on asunud ametisse viimasel kümnel aastal (2015–2024). 92% viimasel kümnel aastal ametisse asunud kohtunikest on omandanud õigushariduse Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas (sh Õigusinstituudis). Keskmine vanus ametisse asumise ajal on olnud 39 aastat (viis kohtunikku asusid ametisse 29-aastaselt, vanimad karjääripöörde teinud olid 54-aastaselt). Tubli kolmandik viimasel kümnel aastal ametisse asunud kohtunikest on endised kohtujuristid ja enam kui veerand endised advokaadid.

Kohtumenethused arvudes ja muud näitajad

Tuleb järjekordselt tõdeda, et kohtusüsteem aeglustub juba mitmendat aastat järjest ja on põhjust muretsemiseks. Ma ei taha järgnevate numbritega teha etteheiteid kohtunikele ja süüdistada neid halvas või väheses töös. Paraku aga on numbrid need, mis iseloomustavad

süsteemi väljaspoole, millest tehakse järeldusi ja mille alusel tehakse valikuid. Parem on olukorraga kursis olla, siis on seda võimalik ka ausalt analüüsida ja kaasa mõelda, ennetamaks väliseid etteheiteid.

Tsiviilasjade arv esimeses kohtuastmes oli võrreldes eelmise aastaga peaaegu sama. Maakohtutesse saabus 2024. aastal lahendamiseks 35 238 tsiviilasja (0,3% rohkem kui 2023. aastal, mil laekus 35 107 tsiviilasja). Vähenenud on taas maksekäsu kiirmenetluse asjade arv (51 072 asjalt 47 380 asjale). Maakohtutes lahendatud tsiviilasjade keskmine menetlusaeg on aga juba viiendat aastat järjest pikenemas. 2020. aastal oli see 96, 2021. aastal 102, 2022. aastal 103, 2023. aastal 107 ja 2024. aastal 123 päeva, st eelmisel aastal oli pikenemine võrreldes varasemate aastatega märksa suurem. Kõige kauem võtsid aega sisuliselt (st mitte tagaseljaotsusega) lahendatud hagiasjad, mille keskmine menetlusaeg oli 372 päeva – enam kui aasta.

Süüteoasjade arv on samas juba 2019. aastast järjekindlalt ja märkimisväärselt vähenenud, kuid jõudlus ei ole võrdväärselt paranenud. Kui 2023. aastal saabus maakohtutesse 11 413 kriminaalmenetlusasja, siis 2024 oli selliseid asju 11 053 (3,1% vähem kui 2023. aastal). Kui 2023 oli väärteomenetlusasju 4875, siis 2024 saabus neid maakohtutesse lahendamiseks 4700 (ehk omakorda 3,6% vähem kui 2023. aastal). Kriminaalmenetluse üldmenetluses on keskmine menetlusaeg õnneks siiski veidi langenud (2023. aasta 310-lt 2024. aastal 299-le päevale), olles sellegipoolest oluliselt kõrgem 2022. aasta tasemest (245). Väga ajamahukaid asju lahendati 2024. aastal maakohtutes kokku kümme ja nende keskmine menetlusaeg oli koguni 803 päeva. Lihtmenetluse jm kriminaalmenetluse asju lahendatakse kohtus samas kõigest 27 päevaga. Väärteoasi lahendati maakohtus keskmiselt 43 päevaga (2023. aastal 44 päevaga).

Tõsist muret teeb **haldusasjade** arvu jätkuv kasv. Kui 2023. aastal jõudis halduskohtutesse lahendamiseks 3088 haldusasja, mida oli 10,9% rohkem kui 2022. aastal, siis 2024. aastal saabus lahendamiseks juba 3385 haldusasja (mis on omakorda 9,6% rohkem kui 2023. aastal). Siinkohal tuleb halduskohtunikke tunnustada tõhusa töö eest, kuna 2023. aastal 162 päevani kasvanud keskmine menetlusaeg lühenes 2024. aastal vaatamata asjade arvu kasvule 153-ni (sisuliselt sama 2022. aastaga). Tõsi, sisuliselt lahendatud haldusasjade keskmine menetlusaeg on 315 päeva.

On ootuspärane, et suurim esimese astme kohtu kohtuniku keskmine töökoormus (1746,9 töökoormuspunkti) oli Harju Maakohtu tsiviilosakonnas.

Kõige kriitilisem on seis **ringkonnakohtutes**, kuhu 2024. aastal saabus apellatsiooni- ja määruskaebemenetluses kokku 2698 tsiviilasja (4,6% rohkem kui 2023. aastal), 1832 haldusasja (23,2% rohkem kui 2023. aastal), 1410 kriminaalmenetlusasja (8,0% vähem kui 2023. aastal) ja 160 väärteomenetlusasja (4,8% vähem kui 2023. aastal). Ringkonnakohtutes vaadati 2024. aastal läbi 5% maakohtutes lahendatud tsiviilasjadest, 10% süüteoasjadest ja 35% halduskohtutes lahendatud asjadest. Menetlusajad on taas veidi pikenenud tsiviilasjades ja süüteoasjades ning oluliselt pikenenud haldusasjades, seda just apellatsioonkaebuste osas. Apellatsioonimenetluses lahendati ringkonnakohtutes tsiviilasjad keskmiselt 249 päevaga

(2023. aastal vastavalt 239 päevaga). Haldusasju lahendasid ringkonnakohtud apellatsioonimenetluses keskmiselt aga 322 päevaga (2023. aastal 296 päevaga). Jõudlus langes ka kriminaalmenetluses, kus lahendati apellatsioonkaebuseid vaatamata asjade arvu tuntavale vähenemisele keskmiselt 90 päevaga (2023. aastal 85 päevaga).

Saabunud menetlustaotluste arv **Riigikohtus** on võrreldes eelmise aastaga 10% tõusnud, läbivaadatud taotluste arv aga jäänud samaks. Menetlusaeg on asjade menetlemisel eelmenetluses lühenenud. 2024. aastal võeti kõigist taotlustest menetlusse 12% (2023. aastal 10% taotlustest). Kokku lahendati 228 tsiviil-, süüte- ja haldusasja ning 27 põhiseaduslikkuse järelevalve asja, arvestatav osa neist valimiskaebused. Kahel korral lahendas põhiseaduslikkuse järelevalve asja üldkogu.

Eelnevale tuginedes tuleb kahjuks tunnistada, et **menetlustempo ja jõudlus** on esimese ja teise astme kohtutes üldiselt halvenemas, kriitiline on seis apellatsioonimenetluses. Ajavahemikul 2020–2024 pikenesid menetlusajad maakohtutes keskmiselt 11% (sh tsiviilasjades koguni 27%), halduskohtutes 21% ja ringkonnakohtutes 44% (sh haldusasjades 62%). Samas on kohtud saanud raha juurde: vahemikus 2017–2024 on esimese ja teise astme kohtute kogueelarve ühe kohtuasja kohta suurenenud üle 80%. Meie kuludest moodustavad jätkuvalt suurema osa tööjõukulud. 2024. aastal oli kohtuasja lahendamine maakohtus tööjõukulude võrdluses 85% kallim kui 2020. aastal. Tõsi, samas haldusasjade puhul on sama näitaja 6% odavnenud. Ehkki kohtute töökoormuse vahelised erisused on vähenenud, on ka need ikkagi suured. Ajavahemikul 2020–2024 erines aasta keskmine töökoormus maakohtutes tsiviilasjades keskmisel 10–16%, samas kui halduskohtutes oli see keskmiselt 3% aastas. Esimese astme kohtu kohtuniku keskmine arvestuslik töökoormus kohtunikule aasta jooksul jagatud kohtuasjade ajahinnanguna on viimase nelja aastaga (2024 vs. 2020) langenud süüteasjades 20% (1366,93 vs. 1098,31) ja tsiviilasjades 6% (1801,57 vs. 1700,13), haldusasjades seevastu tõusnud 14% (1674,71 vs. 1957,79). Teise astme kohtu kohtuniku keskmine arvestuslik töökoormus on sama ajaga langenud nii süüte- (32%, 184 vs. 125) kui ka tsiviilkohtumenetluses (14%, 148 vs. 127), tõusnud aga halduskohtumenetluses (37%, 138 vs. 190). Kokkuvõttes teeme vähemasti kvantitatiivselt proportsionaalselt üha suurema raha eest üha vähem. Märkimist väärib, et riik finantseerib kohtusüsteemi suurusjärgus 70 000 000 euroga, mis ei ole väike raha, vaid on samas suurusjärgus kõigi advokaadibüroode kogueelarvega.

Asjade venimise kohta esitatud **distsiplinaarmenetluse** algatamise taotluste arv on oluliselt suurenenud. Riigikohtu esimehele laekus 2024. aastal rahulolematuse kohta kohtunike tegevusega ca 50 kaebust, millest 31 saab pidada taotluseks algatada distsiplinaarasi. Kõikide kohtute esimeestele laekus selliseid taotlusi kokku üle 200, millest enam kui pooltes väljendati rahulolematust menetluse kestusega. Läänud aastal arutas distsiplinaarkolleegium kahte süüdistusasja, mis mõlemal juhul päädisid kohtuniku suhtes süüdimõistva otsuse tegemisega, ühel juhul ka kohtuniku ametist tagandamisega. Ühtlasi jõudsid mõlemad vaidlused Riigikohtu üldkokku.

Kohtusüsteemis on **töötajate voolavus** 2024. aastal ületanud kriitilise 10% piiri.

Lisaks muule on **kohtusüsteemi usaldusväärsus** Turu-uuringu AS uuringu kohaselt aastaga langenud 71%-lt 65%-le. Küllap on sellegi taga lisaks mõningatele kohtuasjadele osaks saanud avalikkuse negatiivsele tähelepanule ka asjade venimine.

II. Areng kohtusüsteemis

Keeruline aeg

On olnud tõeliselt keeruline aasta. Töökoormus, eeskätt haldus- ja ringkonnakohtutes, on üldiselt kasvutrendis. Kohtusüsteemi tõhusus väheneb järjepidevalt. Meie teadmine Eestist kui ühest Euroopa kiirema ja tõhusama kohtumenetlusega riigist on tasapisi asendumas veel vaid kuvandiga sellest. Kohtumenetluse digiteerimise uuele tasemele viimine ei ole sisuliselt käivitunud ja mahajäämus paljudest teistest riikidest kasvab. Aastat on tugevalt varjutanud nii eelarve kärpimine, kohtumajade sulgemine või sulgemise plaan kui ka inimeste koondamise oht võimalike kokkuhoiumeetmetena.

Kohtusüsteemi reformimise kava, esmajoones kohtute ühendamise plaan on kohtunikkonda lõhestanud. Inimeste närvid on pingul ning see lööb ikka ja jälle välja. Minu palve on, et jätkuks rahulikumat meelt ja oleks rohkem üksteise kuulamist ning konstruktiivset kaasaraäkimist. Meil ei ole eelnimetatud numbrite valguses põhjust rääkida, et kõik on süsteemis hästi ja töökorraldus optimaalne. Mõelgem siis kaasa, mida olukorra parandamiseks kitsastes eelarvetingimustes teha saaks. Kui ei sobi seni pakutud mõtted, siis pakkugem uusi ja paremaid. Iseenesest oleks praegu hea aeg anda kohtusüsteemile uus hingamine ja teha ära muudatused, mis meid pikemas perspektiivis edasi aitaks ning mis on varem või hiljem nagunii vältimatud, et saavutada pikemaks ajaks töörahu. Reformidega koos oleks vast võimalik kindlustada nii kohtumajade kui ka kohtutöötajate ametikohtade säilimine, ehk ka kohtunikupalkade täies mahus indekseerimise taastamine ning täiendavad sotsiaaltagatised. Ühiskond ja maailm muutuvad meie ümber pidevalt ja nagu riik, ei saa ka kohus kunagi valmis. Näeme juba, kuidas sãrasilmselt mujalt süsteemi tulnud noored kohtunikud on töökorralduses ja -õhkkonnas pettunud ning lahkumas. Ameti eluaegsus ei ole ametipensioni puudumisel enam hüve, mis motiveeriks kohtusüsteemi jääma. Kohtunike läbipõlemine on jõudnud ka avalikkuse ette ja on tänase täiskogu oluliseks temaks.

Ma ei soovi siinkohal kolmandat aastat järjest rääkida, miks võiks olla mõistlik kohtuid liita, sellekohane diskussioon on juba piisavalt kestnud nii kohtusüsteemis kui ka avalikkuse ees. Ju elu näitab, kuidas edasi.

Positiivsed momendid

Meenutan siinkohal parema meelega, mida positiivset on viimase aasta jooksul olnud. Loodetavasti oleme paljusid kohtuasju menetlenud varasemast sisulisemalt ja põhjalikumalt, ka metoodilisemalt. Toon esile tsiviilasjades toimunud pöörde tarbijakrediitiasjadesse suhtumises ja noorkohtunike süstemaatilise metoodilise koolituse.

Kinnitasime kohtute uue arengukava, mis võiks ideaalis viia meid organisatsioonina uuele tasemele, samuti kiirema ja kvaliteetsema õigusemõistmiseni inimeste jaoks. Tänan meie entusiastlikku ja asjalikku töögruppi eesotsas Villem Lapimaaga veel kord hea töö eest! Nüüd tuleks seda kava rakendada, mis saab kindlasti olema märksa raskem, kui selle kokkukirjutamine. Oleme kohtute tehisintellekti baasil digiteerimiseks kokku pannud ambitsioonika lähteülesande, mille realiseerimine viiks kogu süsteemi täiesti uuele tasandile. Kohtute haldamise nõukoda (KHN) suutis ära hoida Jõhvi ja Rapla kohtumaja sulgemise ja inimeste koondamise. Vast liigume tasapisi selles suunas, et kohtunike palgaraha raamatupidamislik arvestuslikkus ei takista eelarvevahendite kasutamist süsteemi hüvanguks, kui kohtunikukohad on täitmata.

Kohtute uue haldusmudeli eelnõu jõudis Riigikokku. Kohtute muutumine isehaldavaks süsteemiks koos põhiseadusliku institutsiooni staatusega oleks iseenesest kahtlemata saavutus. Lootkem, et sellega kaasneb nii piisav finantseerimine, paindlikkus ja tõhusus ressursi kasutamisel kui ka kontroll IT-süsteemide arendamise üle. Ennekõike vajab uus süsteem aga läbimõeldud organisatsiooni ning kõigi kohtunike solidaarsust asjade jagamisel ja koormuse kandmisel, samuti ühist vastutust süsteemi eest. Loodan, et uus halduskorraldus ei sumbu muude muudatuste tegemata jätmisel korralduslikku segadusse ja kohtuasutuste omavahelisse võitlusse ressursipisku pärast ning aasta pärast ei tule tõdeda järgmist astet allakäigutrepil.

Kohtunikud omavalitsusorganites

Täna valime erinevatesse omavalitsusorganitesse taas kohtunikest esindajaid. Seejuures tänan koosseisudest lahkuvaid kohtunikke, kes on seda tööd põhitöö kõrvalt heast tahtest teinud. Kahjuks on väikeste eranditega raskusi kolleegide leidmisega erinevatesse ametitesse, mis on ka mõistetav mh nii töökoormuse kui ka vähese motivatsiooni tõttu. Seda enam tunnustan neid, kes on valmis siiski panustama. Samas taaskord, kui soovime süsteemi ise hallata, peame suutma täita ka sellega seotud ametikohad, mida meilt oodatakse. Eelnevaga seoses puhkes enne täiskogu diskussioon KHN valitud kohtunike staatuse üle nende liikumisel kõrgemasse kohtuastmesse. See tõi fookusse ka omavalitsusorganite asendusliikmete staatuse ja mitmed muud küsimused. Selle põhjal oleks ehk vaja kohtute seaduses täpsustada, kes võivad olla omavalitsusorganite liikmed ja millal lõpevad nende volitused.

Väljakutsed

Meie ees on keerukad ülesanded. Ühiskondlikud ootused kohtule, eriti asjade lahendamise kiirusele üha tõusevad, samas kui meie pakutav õigusemõistmise teenus kipub minema üha aeglasemaks ja kulukamaks. Kas suudame pöörata ümber negatiivsed tendentsid asjade läbivaatamise kiiruses ja jõudluses ning kuidas peaksime saama võimaliku töökoormuse tõusuga hakkama? Kas leiame mõistliku tasakaalu asjade lahendamise kvaliteedi ja kiiruse vahel? Kas koormuse suurenemine haldusasjades tähendab vajadust ressursi kohtusüsteemis ümber jagada või saab seda pigem lugeda järele jõudmiseks tsiviilasjade koormusele? Kas suudame päriselt hakata rakendama arengukava häid mõtteid või sumbuvad muutmiskatsed

vaidlustesse ja vastuseisu? Kas õnnestub käivitada uue tehisintellektipõhise infosüsteemi loomine? Kas ja kuidas hakkab toimima uus kohtuhaldusmudel, kas selle toimimiseks ja arendamiseks vajalik raha leitakse ning kas ja millised kärped ootavad kohtusüsteemi edaspidi? Mis saab kohtute ühendamise, menetlusgruppide muutmise, suurema spetsialiseerumise ja muude reformimõtetega? Mis saab kohtunike ja kohtujuristide palkadest ja muudest sotsiaaltagatistest?

Selge võiks siiski olla see, et kohut saab efektiivsemaks teha ja organisatsiooni kulutusi vähendada struktuursete ümberkorraldustega ning kaasaegsete infotehnoloogiliste töövahenditega. Küsimus aga jääb, kuidas ja millal seda teha.

III. Ootused kohtunikule, kohtuniku vastutus, toimetulek ja areng

Ütlen ka omalt poolt mõned sõnad tänase täiskogu põhiteema kohta, milleks on ootused kohtunikule, kohtuniku vastutus, toimetulek ja areng. Esmalt tänan kohtute aastaraamatu koostajaid ja autoreid eesotsas peatoimetaja Nele Siitamiga, kes on seda teemat juba üksjagu avanud. Samuti tänan juba ette tänaseid ettekandjaid ja vestlusjuhte sel teemal mõtteid vahetamast.

Kohtunikule on tänapäeva ühiskonnas suured, kohati täiesti üliinimlikud ootused, talt oodatakse vaat et jumalikku tarkust ja rahu, kõigi õigusnormide filigraanset tundmist ükskõik mis valdkonnas, ilmeksimatust ning eetiliseks majakaks olemist. Kohtunikul on surve asju lahendada kiiresti, tal on kuklas menetlusosaliste võimalikud kaebused, kohtuesimehe järelevalve, tõhususe edetabelid ning kolleegide võimalik halvakspanu. Pideva tähelepanu all olevad kohtumenetlused ja igal hetkel kuskilt vallanduda võiv, tihti kallutatud ja ebaobjektiivne kriitika menetluse ning lahendite kohta meedias võib mõjuda frustrerivalt. Oleme jõudnud sinna, kus mõned inimesed jagavad avalikkusele kohtute kohta süstemaatiliselt valeinfot ja levitavad isegi laimu. Sellega on kohati kaasa läinud ka poliitikuid, kes on lubanud kohtusüsteemis ideoloogilist „suurpuhastust“ ning oma sõnavõttudega õonestavad kohtusüsteemi autoriteeti ja seeläbi tegelikult ka inimeste usku riiki. Vaid õige harva saab kohtunik avalikkuselt positiivset tagasisidet või suisa tunnustust. Ehkki usaldus kohussüsteemi vastu on üldiselt jätkuvat kõrge ning meediapilt ja poliitikute nägemus enamasti neutraalne, ei tähenda see, et olukord ei võiks ühel hetkel halveneda. Seetõttu on oluline hoida avalikkuse silmis kohtus toimuvat positiivses ja inimlikus võtmes.

Nagu öeldud, esitatakse üha rohkem distsiplinaararsjade algamise taotlusi. Nendega tuleb tegeleda, kui inimesed on oma asja lahendamist aastate kaupa oodanud, kui kohtunik ei suuda paika panna selget menetlusplaani ega anda hinnangut asja lahendamise perspektiivi kohta, teeb pikema aja vältel tarbetuid menetlustoiminguid või ei pea kinni lubadustest. Üha sagedamini tuleb kohtumistel advokaatidega jutuks menetluste venimine ja tuleb kuulata etteheiteid kohtunikele. Distsiplinaarmenetluse võiks rahulikult üle vaadata, et kindlustada selle tõhus toimimine. Aegumistähtjad ja menetluse üldine korraldus on vaid osa sellest. Kas vajaksime distsiplinaarprokuröri laadset ametikohta, kelle ülesanded koondaks süsteemselt järelevalve ja süüdistuste esitamise töö? Kohtunikul võiks olla selge, millised ootused on talle

distsiplinaarkolleegeiumil. Mõtteid distsiplinaarmenetluse kohta võiks leida Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu 2024. aasta arvamusest¹ kohtunike distsiplinaarvastutuse teemal. Sellest räägivad head kolleegid täna pikemalt.

Kohtunikud ei ole robotid. Nad on inimesed oma heade ja vigadega, tunnete ja mõtetega, murede ja rõõmudega. Kirjeldasin eespool, millised stressiallikad tänapäeva ühiskonnas kohtunikke painavad. Raskused võivad päädida läbipõlemisega, nagu oleme juba ka näinud. Ilmselgelt on uuel põlvkonnal raskusi eelmise põlvkonna tempos püsimisega, olgu põhjuseks sisseelamisraskused, soov tegeleda asjadega rohkem süvitsi või ka lihtsalt rohkem pühenduda eraelule, tervisele jm. Ka on nähtav sisemine konflikt tööaja kasutamisel ehk küsimuses sellest, kas kohtuniku jaoks on prioriteetne ükskõik mis hinnaga (sh tervise, vaba aja ja pereelu hinnaga) asjad ära teha või lasta neil kuhjuda ja teha nii palju, kui tööajal jõuab.

Siin olemegi taas valikute ees. Iga inimene on süsteemile väärtus ja võiks end tunda hästi – siis panustab ta eelduslikult ka maksimaalselt süsteemi heaks. Mis kohtunikku motiveeriks rohkem pingutama ja paremini töötama, mis tõstaks üldist rahulolu? Üksnes palk vaevalt, eriti kui see ei sõltu tööpanusest. Mis ei tähenda muidugi seda, et palgagarantii ja seadusjärgne garantii palga korrigeerimiseks ei oleks olulised, nagu ka usaldus riigi vastu, et lubadusi kergel käel ei murtaks. Ametipensioni ootusega süsteemi tulnud kohtunikud näevad 30-aastase staažiga kolleege minemas maitsma noore pensionäri rõõme, samas kui neile terendab võib-olla päriselt eluaegne töö või siis teadvustub vajadus teha raske valik ja süsteemist lahkuda, et väärikat vanaduspõlve teisiti kindlustada. Isegi surnuks või vigaseks töötamist ei ole riik soovinud väärikalt töövõimetuskindlustusega katta. Võitleme sotsiaalsete garantiide nimel edasi.

Kohtuniku võimalused teha süsteemis karjääri on samuti piiratud, kõigist esimese astme kohtu kohtunikest ei saa paratamatult kõrgema astme kohtu kohtunikke ega isegi mitte kohtu esimehi või osakonnajuhatajaid. Samas tuleks leida arenguvõimalusi ka horisontaalsel tasandil, põnevaid initsiatiive, mida vedada ja ka hinnata. Mõtleme karjäärivõimalustele, aga ka nt stažeerimise ja roteerumise laiendamisele ning rahastamisele.

Nooremad kolleegid väärtustavad üha enam head organisatsioonikultuuri, koostööd ja häid suhted kolleegidega. Nende puudumine ja intriigid võivad kolleege kohtunikukonnast eemale viia. Olen korduvalt kutsunud üles ja kutsun ka praegu katsetama erinevate töökorraldusmudelite ja menetlusgruppidega. Erinevatele kolleegidele võib sobida erinev töökorraldus. Paadunud individualistile ei peagi peale suruma koostööd, mida ta ei taha teha. Samas ei peaks takistama ka koostööl põhinevate suuremate tegutsemisüksuste katsetamist, kui see võiks kokkuvõttes tõhusamalt töötada.

Täna arutame ka selle üle, millises järjekorras tuleks asju lahendada ning kas on õigustatud mingite asjade jätmine „sahtli põhja“, kui ressursi kõigega tegelemiseks napib. Seni oleme lähtunud kohtuniku normkoormusena 1600 töötunnist aastas, mis Euroopa mõistes on

¹ Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu arvamus nr 27 (2024). – <https://rm.coe.int/opinion-no-27-2024-of-the-ccje/1680b2ca7f> (29.05.2025).

teadaolevalt suhteliselt keskmine. Nende tundide hulka peaks mahtuma ka enesetäiendamine, omavalitsusorganite töös osalemine jm ametitegevus. Me ei saa oodata ega normaalseks pidada pidevat ületundide tegemist, mille all kannatab kohtunik, tema elu ja kokkuvõttes õigusemõistmise kvaliteet. See normaeg tuleb aga sisukalt ja mõistlikult täita. Normaja alusel peaksime tegema oma ressursiarvutused, eeldusel muidugi, et töö on korraldatud võimalikult tõhusalt. Tõhusam töökorraldus annaks meile võimaluse kaaluda normkoormuse vähendamist ka nt 1500 tunnini aastas. Kohtunikul peaks olema piisavalt aega õppimiseks ja enesetäiendamiseks kui ka taastumiseks. Suurem spetsialiseerumine peaks võimaldama kohtuasju kiiremini lahendada. Omaette küsimuseks on see, kas osa kolleege ei kaldu liigsesse perfektsionismi, tõstes kohtuasja lahendamise lati endale nii kõrgeks, et selle all kannatab töö tervikuna. Piltlikult öeldes, kas üks kuldmuna õigustab korvitaie teiste munade mädanema laskmist. Kuskil peaks olema mõistlik tasakaal asjasse panustamise ja selle lahendamise kiiruse vahel.

Meie ühine mure on märgata kolleegi raskusi ja läbipõlemist ning pakkuda talle vajaduse korral abi ja tuge. Samamoodi tuleks rohkem märgata ja tunnustada kohtunikke nende hea töö, innovaatiliste mõtete vms eest. Kõik head mõtted kohtunike täiendavaks tunnustamiseks on teretulnud.

IV. Lõpetus

Head kohalviibijad! Elame keerulisel ja konfliktsel ajal, mil kõik mõtted kohtusüsteemi tõhustamiseks on teretulnud. Meenutan siinjuures, mida ütles Gandalf Frodole „Sõrmuste Isandas“: kuigi me kõik, kes raskel ajal elame, sooviksime, et seda raskust ei oleks, ei ole see paraku meie teha ning meie teha on vaid see, kuidas meile antud aega kasutada. Ootan huviga tänaseid mõttevahetusi ja konstruktiivset kaasamõtlemist. Soovin Teile sisukat täiskogu jätku!